

МАТЕРІАЛИ

VI МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ,
ПРИСВЯЧЕНОЇ ДНЮ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
ТА ПИСЕМНОСТІ

«Слов'янський світ: видатні дослідники»

ПАМ'ЯТІ ВИДАТНОГО СЛАВІСТА
ІРЖІ МАРВАНА

20-21 травня 2016 р.

м. Ужгород

УДК 82(=16)+81'23(=16)+338.48(100)(=16)

М 34

*Рекомендовано до друку
Вченою радою ВНЗ «Східно-європейський слов'янський університет»
(протокол № 1 від 26.08.2016 р.).*

Рецензенти:

*PhDr. Mira Marvanová, Ph.D.,
к.пед.н. Кудіна В.В.*

За редакцією:

к.і.н. Несух Л.М.

Редакційна колегія:

*д.психол.н., проф. Радчук Г.К., PhDr. Miroslav Procházka, Ph.D.,
к.філол.н. Грабовська С.В., к.філол.н. Дерке М.Ж., к.е.н. Попович В.В.*

М 34 Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої Дню слов'янської культури та писемності «Слов'янський
світ: видатні дослідники» / За ред. к.і.н. Несух Л.М. – Ужгород: ТОВ
«РІК-У», 2017. – 360 с.

ISBN 978-617-7404-37-7

У збірнику вміщено наукові студії учасників VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню слов'янської культури та писемності «Слов'янський світ: видатні дослідники». Зазначені доповіді і виступи стосуються актуальних проблем розвитку славістики, видатних дослідників культурної спадщини слов'ян, проблем історичного та економічного розвитку слов'янських народів та їх взаємозв'язку з навколишнім світом.

Видання розраховане на науковців, викладачів вузів, аспірантів і студентів.

УДК 82(=16)+81'23(=16)+338.48(100)(=16)

*Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої Дню слов'янської культури та писемності*

ISBN 978-617-7404-37-7

© Автори статей, 2017
© ТОВ «РІК-У», 2017

21.	БОЛТИВЕЦЬ СЕРГІЙ. Внесок Івана Огієнка (Митрополита Іларіона) у розвиток слов'янських мов	145
-----	--	-----

ПСИХОЛОГІЯ ТА ПЕДАГОГІКА

22.	EMÍLIA HALAGOVÁ. Osobnosť Jána Amosa Komenského	154
23.	GABRIELA GABRHELOVÁ. Competences in education	161
24.	DANIEL LAJČIN. Подальша освіта, професорсько-викладацький склад	167
25.	LENKA PASTERNAKOVÁ. Сучасна сім'я і її нинішні освітні проблеми в поглядах фахівців в галузі освіти	173
26.	MIROSLAV PROCHÁZKA. Jan Amos Komenský jako inspirátor pro reformu společenských poměrů	180
27.	MILUŠE VÍTEČKOVÁ. Komenského informatorium školy mateřské jako inspirace pro předškolní pedagogiku	184
28.	MARGARETA GARABIKOVÁ - PÁRTLOVÁ, IVA ŽLÁBKOVÁ. Tomáš Baťa a jeho odkaz pro současné střední odborné školství v Sezimově Ústí	188
29.	JAROSLAV BALVÍN. Přemysl Pitter (1895-1976) jako významná osobnost sociální pedagogiky v Československu	196
30.	MONIKA FARKAŠOVÁ. Miroslav Dědič (*1925) jako významná osobnost sociální pedagogiky v Československu z pohledu současnosti	200
31.	BEÁTA BALOGVÁ. Аспекти сіджизма в довгостроковому догляді за літніми людьми	204
32.	SILVIA NESLUŠANOVÁ. Pedagogické majstrovstvo sc. Bazila Vel'keho	210
33.	КАРПЕНКО ЗІНОВІЯ. «Аеропорт» – феноменологічна верифікація українського світу	218
34.	РАДЧУК ГАЛИНА. Культурно-психологічний підхід в контексті сімейного виховання	222
35.	ТОВКАНЕЦЬ ОКСАНА. Роль Михайла Балудянського в розвитку європейських традицій управління вищою школою	229
36.	ГЛОБА ЛІДІЯ. З історії жіночої освіти. Подвижницька діяльність українських просвітительок.	235
37.	АДАМСЬКА ЗОРЯНА. Фасилітація як чинник становлення особистості в контексті вищої професійної освіти	240
38.	BOLTIVETS S.I., GONCHAR T.O., GONCHAR O.A., URALOVA L.T., YU. KRYCHUN. An estimate of the immunological indicators in the patients with the behavioral disorders caused by the perinatal cerebrovascular lesions	248
39.	ГРАБОВСЬКА ТЕТЯНА, ГРАБОВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР. Роль дистанційного навчання у післядипломній педагогічній освіті Закарпаття	252
40.	RENÁTA MIKULOVÁ, JOSEF NOTA, STANISLAV SUDA. Ivan vyskočil - Kreativní pedagogika	256

Радчук Галина

КУЛЬТУРНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД В КОНТЕКСТІ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

Анотація

У статті обґрунтовуються концептуальні засади культурно-психологічного го підходу у сімейному вихованні та аналізуються методичні аспекти його реалізації у педагогічній практиці. Культура розглядається як середовище, яке вирощує і живить розвиток особистості. Обґрунтовується освітній діалог, як адекватна і культурно доцільна форма навчання, спрямована на перетворення внутрішнього, духовного досвіду батьків та майбутніх батьків та набуття нового у царині сімейного виховання.

Ключові слова: культура, діалог, освітній діалог, сімейне виховання, особистість.

Серед підходів соціогуманітарних досліджень особлива роль належить культурному. Увага сучасних дослідників до цього підходу пов'язана з його спрямованістю на цілісний особистісний розвиток. Взаємодія людини і культури існує та проявляється як діалектична єдність джерела та результату їхнього існування, у якому і першим, і другим є ці два феномени, що взаємно породжують один одного і не існують один без одного.

Розуміння культури склалося у рамках екзистенціально-гуманітарної філософії (В.Дільтей, Г.Ріккерт, Е.Кассіер, М.Вебер, Г.Зіммель, О.Шпенглер, Е.Гуссерль, М.Хайдеггер, Ортега-і-Гассет, Г.Гадамер та ін.) і духовно-діалогічної культурології (М.М.Бахтін, М.А.Бердяєв, А.Ф.Лосєв, М.Бубер, Е.Левінас, В.С.Біблер, М.Мамардашвілі та ін.).

У даний час у психологічній науці можна виокремити три основних підходи до визначення культури: ціннісний (аксіологічний), діяльнісний та особистісний.

Ціннісна концепція культури підкреслює роль і значення ідеальної моделі і тут діє механізм інтеріоризації культурних цінностей у внутрішній світ особистості. М.К.Мамардашвілі критикував розуміння культури як сукупності цінностей, які знаходяться поза людиною: "Культура не є сукупністю високих понять чи високих цінностей. Вона не є цим хоча би тому, що ніякі цінності, ніякі досягнення і ніякі механізми не є ... гарантією. З будь-яких вершин культури завжди можна зрватися у безодню" [4, с. 144]. Діяльнісна концепція розглядає культуру як специфічний (культурний) спосіб діяльності. Тут діє механізм екстеріоризації – перетворення людських сил і здібностей в об'єктивні соціально-значущі продукти діяльності і цінності. Саме у вітчизняній традиції культурний розвиток досить часто розглядається з точки зору розвитку діяльності. Проте гіпертрофована апеляція до діяльності як до субстанції розвитку приводить до редукування цілісного розвитку дитини, до розвитку виключно інтелектуальних структур.

Як справедливо зауважує О.Б.Старовойтенко, особистість виступає в таких підходах "моделлю усередненого носія культури", при цьому "особлива увага приділяється об'єктивній детермінації культурного становлення свідомості, проєктивних систем і поведінки людини на шкоду суб'єктивній, ціннісно-смісловій самодетермінації" [5, с.233]. У особистісній концепції під культурою розуміють всі прояви людської суб'єктивності, властивості і якості, що характеризують ступінь культурності суспільства: рівень свободи, освіченості, моралі, духовності людей, їх здатності до культурного розвитку тощо. Культура виступає тут як середовище, яке вирощує і живить розвиток особистості. Механізм розвитку особистості в культурі виступає персоналізація. Власне особистісний підхід було покладено в основу нашого дослідження.

Водночас слід зауважити, що у поясненні місця людини в культурі як і раніше використовується об'єктивний підхід, у відповідності з яким культура надбудовується над людиною, а не проявляється у її власному бутті, життєтворчості, духовності, свободі.

Особливо великий інтерес до культурного підходу у царині сімейного виховання, де багато уваги приділяється кроскультурним порівнянням, а також вивченню психолого-педагогічної роботи з сім'ями у конкретній культурі, нарративним методам сімейної психотерапії. Проте часто не враховується вся психологічна глибина впливу культури на розвиток особистості в сімейному оточенні. На думку А.З.Шапіро, через непропрацьованість загально біологічних основ, культурно-історичний контекст у теорії Л.С.Виготського відірваний від конкретно-історичного, перш за все – від сімейного [6].

М. Коул говорить про «необхідність ґрунтувати теоретичні побудови та емпіричні висновки на реальному предметі психологічного аналізу, що відповідає подіям повсякденного життя, котрі реально переживаються» [2, с. 249]. На думку М.Коула, хоча у радянській психології завдання вивчення психіки у контексті діяльності офіційно проголошувалась одним з основних принципів психологічного дослідження – «принцип єдності свідомості та діяльності» (С.Л.Рубінштейн), проте ніколи акцент не ставився на аналізі повсякденної діяльності, мова зазвичай йшла про формально (інституційно) організовані види діяльності: ігрову, навчальну та трудову.

Культурно-історична психологія Л.С.Виготського дійсно не враховує сімейного виміру людського життя, ту обставину, що розвиток людини, як правило, відбувається в умовах біологічної сім'ї. «Можливо саме тут необхідно побачити зону найближчого розвитку культурно-історичної психології, оскільки сім'я – одна з найістотніших та найфундаментальніших характеристик соціального оточення, що відображає біосоціальну природу людини» [6, с.125].

Аналізуючи механізм становлення соціальних цінностей Д.О.Леонтьєв, зазначає, що не всі соціальні цінності, котрі індивід усвідомлює та визнає, реально асимілюються і стають його особистісними цінностями. Усвідомлення і позитивного ставлення до цінності явно недостатньо; більше того, це, напевне, навіть не є необхідним. Необхідною ж умовою цієї трансформації, на думку Д.О.Леонтьєва, є практичне включення суб'єкта в колективну діяльність, спрямовану на реалізацію відповідної цінності. Проміжною ланкою, що

опосередковує цей процес, виступає система цінностей референтної для індивіда малої групи. Можна передбачити, що засвоєння цінностей великих соціальних груп та спільнот завжди опосередковане цінностями малих референтних для індивіда груп [3]. Важливо відзначити, що на початкових стадіях індивідуального розвитку людини єдиною референтною малою групою, котра опосередковує засвоєння соціальних цінностей, довгий час залишається сім'я.

Тому метою нашого дослідження виступило теоретичне обґрунтування концептуальних засад культурно-психологічного підходу у сімейному вихованні та аналіз методичних аспектів його реалізації у педагогічній практиці.

На думку О.Г.Асмолова, В.В.Давидова, О.Є.Сапогової, саме сучасна культурно-історична психологія повинна стати методологічною основою при побудові концепцій, що пояснюють і об'єктивують феномен людини. Певний вклад у дослідження культурних основ становлення особистості внесли такі вчені як М.М.Бахтін (ідея діалогу культури), М.О.Бердяєв, П.Ф.Флоренський (уявлення про людину як епіцентр культури, її найвищу духовну цінність), Л.С.Виготський (культурно-історичний підхід до розвитку особистості), Г.С.Батишев, М.К.Мамардашвілі (уявлення про культурне поле особистості), О.Г.Асмолов (протиставлення двох освітніх парадигм – культури корисності і культури гідності), Є.В.Бондаревська (культурологічна концепція особистісно зорієнтованої освіти). З цих досліджень випливає, що культурна сутність людини є системотвірним компонентом її цілісної життєдіяльності. Освіта – це складний культурний процес, рушійними силами якого є особистісні смисли, діалог та співпраця його учасників у досягненні цілей їх культурного саморозвитку. Людині необхідно не лише засвоїти цей досвід, але і перетворити на свій основі свої природні можливості та здібності, так, щоб відбулося «друге народження» - народження свого життєвого шляху [1].

Діалог представлений у культурному підході як універсальний простір розвитку особистості. Взятий як метод, діалог може розглядатися як адекватна і культурно доцільна інтегративна гуманітарна технологія, що дозволяє знаходити людський ресурс, розширювати його, інтегрувати у відповідності до поставленого завдання і через актуалізацію нових смислів життєдіяльності формувати нові реальності життя.

Проте, можна констатувати той факт, що ставлення до особистості в освітній практиці, і насамперед у практиці сімейного виховання відповідає панівній у суспільстві парадигмі: особистість і до сьогодні розглядається як те, що потрібно «формувати». Якщо в освіті ще помітні деякі прогресивні зміни, то у сфері сімейного виховання панують традиційні стереотипи.

У цьому зв'язку вбачаємо нагальну необхідність впровадження діалогічних форм навчання майбутніх педагогів (і водночас майбутніх батьків), а також батьків з метою зміни ціннісно-смислових настанов у сфері сімейного виховання, розвитку діалогу як найбільш необхідної умови розгортання особистісного потенціалу дитини.

Виходячи з вищезначених концептуальних засад ми розробили і апробували у педагогічній практиці освітній діалог, спрямований перш за все на перетворення внутрішнього, духовного досвіду педагогів, батьків та майбутніх батьків та набуття нового у царині сімейного виховання. Освітній діалог

розглядається нами як форма специфічно організованого навчання, метою якої є засвоєння педагогічних знань на ціннісно-смисловому рівні, а також форма спілкування, у якій вирішуються проблеми розвитку особистості, надання їй психологічної підтримки. Він націлений на становлення нових смислових структур, котрі раціоналізуються та емоційно проживаються учасниками освітнього процесу, осмислюються, подієво наповнюються та приймаються. І якщо будь-яка комунікативна технологія існує у парадигмі суб'єкта-суб'єктного взаємобміну, діалогічний підхід дозволяє інтегрувати єдиний смисл. У звичайній інтерпретації мова йде про досягнення розуміння. Проте у діалозі, це розуміння стає не результатом раціональної домовленості, а продуктом спільної діалогічної смислотворчості.

У нашій освітній програмі діалог виконував двоєдине завдання: 1) як умова становлення повноцінної особистості дитини; 2) як ефективна форма навчання педагогів та батьків інноваційним підходам у сфері сімейного виховання.

Інакше кажучи, у процесі навчання за допомогою діалогічної взаємодії відбувається поглиблення саморозуміння та адекватне розуміння поведінки, переживань, думок дитини, ціннісне ставлення до особистості дитини, формуються вміння асертивно встановлювати психологічні кордони, адекватно висловлювати свої переживання та почуття, тобто розвивається вміння вибудовувати повноцінний діалог у взаєминах з дитиною.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічних джерел та власний досвід просвітницької роботи з педагогами, психологами та батьками показав, що освітнє діалогічне середовище повинне конструюватися з врахуванням таких параметрів:

а) контекстуальність щодо внутрішнього світу особистості, коли текст, що вивчається лежить в "контексті" особистісно-смилової сфери учасників освітньої програми; б) відкритість як спосіб представлення в освітньому матеріалі відкритих для доповнення, нестійких, невірноважених, парадоксальних (феноменальних) фактів, які не мають однозначного тлумачення; в) метафоричність освітнього матеріалу як механізм активізації синкретичного емоційного схоплення цілісної ситуації (в єдності асоціативних, інтуїтивних, логічних зв'язків) і актуалізації смислового потенціалу особистості; г) ігрові форми навчальної взаємодії з притаманною для гри свободою, змагальністю, що актуалізує проблему самореалізації особистості і дозволяє їй у деякій мірі реалізувати свої потенції, створюючи власний світ, особливий простір, програючи в ньому свої ролі і моделі реальності; через імітацію життєвої ситуації, яка дозволяє апробувати цінність у дії і у спілкуванні з іншими людьми, порівняти з іншими цінностями; д) суб'єкт-суб'єктний характер стосунків учасників освітньої програми як взаємодія цілісної особистості зі світом культури, в якому відбувається прояснення, навіть перегляд своїх цінностей, пошук шляхів саморозвитку і, водночас, активно розвивається рефлексивна функція особистості.

Реалізуючи даний підхід, ми використовували різні інтерактивні методи та форми, які допомагають організувати і розгорнути суб'єкт-суб'єктну взаємодію між учасниками освітньої програми, залучити до процесу навчання цілісну особистість, а саме: 1) рольові ігри; 2) групові дискусії; 3) наративні оповіді; 4) творчі завдання; 5) мозкову атаку; 6) інтерактивні міні-лекції; 7) колажі; 8)

рефлексивні коментарі; 9) повчальні історії, яскраві метафори, казкові розповіді; 10) психогімнастичні, ігрові вправи, вправи на активізацію, рефлексію тощо.

Власне вищезначені теоретичні та методичні аспекти освітнього діалогу лягли в основу побудови освітньої програми "Діалог як умова становлення повноцінної особистості дитини в сім'ї", яка складається з цілої низки окремих тематичних модулів. У нашому контексті модуль – це відносно самостійна одиниця ("цеглинка"), з яких вибудовується оригінальна конструкція конкретної освітньої програми. Логіка програми полягає у наступному: кожен модуль, реалізуючи свою мету, допомагає учасникам як батькам чи майбутнім батькам поступово усвідомити свій суб'єктивний потенціал, далі – усвідомлювати цю суб'єктивність як серцевину повноцінної особистості у дітей і поступово, долаючи стереотипи, відпрацьовувати навички повноцінного діалогу з дітьми. Для досягнення мети у кожному модулі використовуються різні інтерактивні форми (рольові ігри, міні-лекції, робота у малих групах, творчі завдання тощо). Тематичні модулі взаємно доповнюють один одного і кожен з них вносить свій вклад у реалізацію основних завдань освітньої програми. Освітня програма "Діалог як умова становлення повноцінної особистості дитини в сім'ї" складалася з послідовної низки таких модулів:

1. Концептуальні засади тренінгу (усвідомлення концептуальних засад освітньої програми та основних шляхів сімейного виховання).
2. Світ дитини: особливості становлення (розвиток цілісного бачення становлення особистості дитини; засвоєння знань про вікові особливості її психічного розвитку, актуалізація дитячих спогадів, особистісної інтерпретації становлення особистості дитини).
3. Спілкування з дитиною (розширення знань про механізми і особливості комунікативної взаємодії з дітьми, розвиток комунікативних умінь і навичок).
4. Самооцінка дитини (усвідомлення центральних механізмів особистісного розвитку, розвиток уміння конструювання сприятливих умов для становлення стержневих особистісних властивостей, розвиток навичок самоаналізу і рефлексії).
5. Особистісний простір у сім'ї (розширення знань про психологічні кордони особистості, відпрацювання навичок асертивної поведінки у різних життєвих ситуаціях).
6. Усвідомлення наслідків негативної поведінки (усвідомлення і критичне осмислення стійких стереотипних установок у сімейному вихованні, відпрацювання навичок конструктивної взаємодії у ситуаціях негативної поведінки дітей).
7. Емоції та поведінка дитини (розширення і збагачення знань щодо ролі емоційної сфери у становленні особистості дитини, відпрацювання вмінь емпатійного реагування на дитячу поведінку).
8. Діалогічна взаємодія в сімейних конфліктах (конструювання оптимальних умов для вирішення конфліктних сімейних ситуацій, відпрацювання вмінь конструктивної (діалогічної) взаємодії у таких ситуаціях).
9. Підсумки (узагальнення результатів навчання, побудова реальних планів утілення ціннісних настанов та одержаних знань, умінь та навичок у життя).

Висновки

Після проведення даної освітньої програми з майбутніми педагогами (та водночас майбутніми батьками) можна стверджувати, що культурний підхід у сфері сімейного виховання передбачає розвиток дитини як особистості, індивідуальності і активного суб'єкта діяльності і може бути реалізований лише на основі побудови діалогічної стратегії діяльності дорослого. Діалог є, справді, максимально адекватним середовищем розвитку особистості. Концепція діалогу дозволяє краще зрозуміти і альтернативні способи міжособистісної взаємодії (авторитарний, ліберальний, маніпулятивний та ін.), окреслити орієнтири і засоби їх "діалогізації".

Водночас, представлена у формі освітнього діалогу інноваційна освітня програма "Діалог як умова становлення повноцінної особистості дитини у сім'ї", актуалізуючи суб'єктний потенціал учасників, спрямована на становлення майбутніх батьків та майбутніх педагогів, які будуть працювати з батьками, ціннісно-смыслових настанов у сфері сімейного виховання, розвиток діалогу як найбільш ефективного механізму розгортання особистісного потенціалу дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Библер В.С. Нравственность. Культура, Современность. (Философские раздумья о жизненных проблемах). – М.: Знание, 1990. – 64 с.
2. Коул М. Культурно-историческая психология: Наука будущего: Пер. с англ. – М.: Когито-Центр, 1997. – 432 с.
3. Леонтьев Д.А. От социальных ценностей к личностным: социогенез и феноменология ценностной регуляции деятельности // <http://mary1982.narod.ru/leontiev.html>
4. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М.: Культура, 1992. – 365 с.
5. Старовойтенко О.Б. Проблема суб'єкта в культурній психології особистості / Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії // За заг. ред. В.О.Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С.230 – 257.
6. Шапиро А.З. Психология, культура, биология. // Психол. журнал. – М., 1999. – Т. 20. – С. 123-126.

Аннотация

В статье обосновываются концептуальные основания культурно-психологического подхода в семейном воспитании и анализируются методические аспекты его реализации в педагогической практике. Культура рассматривается как среда, которая выращивает и питает развитие личности. Обосновывается образовательный диалог, как адекватная и культуросообразная форма обучения, направленная на превращение внутреннего, духовного опыта родителей та будущих родителей и приобретение нового в сфере семейного воспитания.

Ключевые слова: культура, диалог, образовательный диалог, семейное воспитание, личность.

Abstract

The article presents conceptual basis of cultural and psychological approach in family education and analyzes the methodological aspects of its implementation in teaching practice. Culture is seen as an environment that cultivates and nourishes personal development. The author argues that educational dialogue is an adequate and culturally appropriate form of education aimed at transformation of internal spiritual experiences of parents and future parents and acquisition of new ones in the field of family education.

Key words: culture, dialogue, dialogue education, family education, personality.